

УДК 1(091)(100)

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(95).2024.122-130

СТРУКТУРА ЛЮДСЬКОГО ДОСВІДУ ДЖ. ЛОККА: ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ УЧЕННЯ

І. І. Панчук*, М. В. Грицишина**

Наприкінці XVII – першій половині XVIII століття актуалізується істотний переворот філософського мислення у намаганні пояснення реального змісту об'єктивного наукового пізнання. Одним з найавторитетніших та найвпливовіших філософів цієї доби став Дж. Локк – автор цілісної філософської системи, в якій органічно поєдналися теорія науки, ліберальна політична доктрина, концепція свободи совісті, педагогічні та економічні погляди. Дж. Локк як продовжувач матеріалістичної традиції, започаткованої Ф. Беконом, став на шлях ретельного аналізу і систематизації пізнавальних можливостей людини. Головним філософським твором дослідника є "Досвід про людське розуміння" (1690), в якому він подає системний виклад своїх гносеологічних поглядів і містяться деякі пояснення емпіричної філософії. Англійський учений виступив із спростуванням платонівсько-картезіанського вчення про вроджені ідеї. Ідеї, підкреслював він, набуваються у досвіді й аж ніяк не є вродженими. Душа дитини – це "чиста дошка" (*tabula rasa*), що наповнюється змістом завдяки досвідові. Мислитель розрізняє два різновиди досвіду – зовнішній (здійснюється як чуттєве сприйняття зовнішніх предметів) та внутрішній (шляхом рефлексії (самодіяльності душі), тобто шляхом спостереження, якому розум підпорядковує свою діяльність та способи її виявлення). Його ідея про те, що найважливішою гносеологічною основою дослідження наукових проблем виступає насамперед вивчення наших пізнавальних здібностей, меж людського пізнання, особливостей осягнення істини та об'єктивного знання про навколишню реальність є підставою для постановки та вирішення актуальних проблем теорії пізнання в сучасній філософії.

Ключові слова: емпіризм, знання, досвід, рефлексії, гносеологія, пізнання, чуттєве сприйняття, мислення.

* Ірина Панчук / Iryna Panchuk, доктор філософських наук, доцент кафедри філософії (Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна)
panchuk79@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6301-4280

** Марія Грицишина / Mariia Grytsyshyna, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії (Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна)

teetet1@ukr.net

ORCID:0000-0001-9919-1561

THE STRUCTURE OF HUMAN EXPERIENCE BY J. LOCKE: THE EPISTEMOLOGICAL ASPECT OF TEACHING

I. I. Panchuk, M. V. Grytsyshyna

At the end of the 17th century – the first half of the 18th century, a significant revolution in philosophical thinking was actualized in an effort to explain the real content of objective scientific knowledge. J. Locke became one of the most authoritative and influential philosophers of this era – the author of a complete philosophical system in which the theory of science, liberal political doctrine, the concept of freedom of conscience, pedagogical and economic views were organically combined. J. Locke, as the successor of the materialist tradition started by F. Bacon, embarked on the path of careful analysis and systematization of human cognitive capabilities. The main philosophical work of the researcher is "Experience about human understanding" (1690), in which he presents a systematic exposition of his epistemological views, which contains some explanations of empirical philosophy. The English scientist came up with a refutation of the Platonic-Cartesian doctrine of innate ideas. Ideas, he emphasized, are acquired through experience and are by no means innate. A child's soul is a "blank slate" (tabula rasa), which is filled with meaning thanks to experience. The thinker distinguished two types of experience – external (carried out as sensory perception of external objects) and internal (through reflection (self-activity of the soul), that is, through observation, to which the mind subordinates its activity and methods of its detection). His idea that the most important epistemological basis for the study of scientific problems is primarily the study of our cognitive abilities, the limits of human cognition, the peculiarities of understanding the truth and objective knowledge of the surrounding reality is the basis for posing and solving the actual problems of the theory of cognition in modern philosophy.

Key words: empiricism, knowledge, experience, reflections, epistemology, cognition, sensory perception, thinking.

Постановка проблеми.

Гносеологічна проблематика була і є центральною темою досліджень у філософії, наприкінці XVII – першій половині XVIII століття починаючи від Ф. Бекона і завершуючи Дж. Локком та Д. Юмом. Роботи філософів цього етапу стали джерелом та авторитетом у емпіричному філософуванні. На будь-яке фундаментальне питання філософія має дуже велику кількість відповідей – різних, а іноді і протилежних. Але переваги кожної із цих відповідей не такі переконливі як це може здатися на перший погляд. Матеріалістична відповідь, наприклад, не завжди є правильною і прогресивною, а ідеалістична – хибна і консервативна. Тут очевидно є речі, які не можна відкинути за допомогою однієї лише аргументації. Філософський вибір відбувається не за допомогою логіки або ж інтелектуального розрахунку, а швидше всього разом, тут залучені логіка надання переваги, симпатії, любові.

Критика природнім чином пов'язана з рефлексією в контексті теорії пізнання. Гносеологію в осягненні пізнавальної дії доцільно було б назвати самокритикою філософії. Філософія дає пізнанню самопізнання, яке можна назвати свідомим мисленням, також постає і переосмисленням того, що вже кимось раніше було осмисленим, підготованим і викладеним. В такому випадку розуміння структури досвіду дає друге життя, оживляє дане.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Філософія Дж. Локка, в контексті проблеми "досвіду", досліджувалася такими науковцями, як Д. Антисері [11], Дж. Беннет [7], Г. Крістоферсен [9], Р. Харрісон [10], Д. Реале [11], В. Чапел [8] та ін.

Невирішені питання, порушені у статті. Поштовхом до переосмислення означеної проблематики є безпосередньо праця Дж. Локка "Досвід про людське розуміння". Насамперед, зазначимо, у ньому автор шукає відповіді щодо найбільш досконалого застосування розуму,

дослідження походження, достовірності та об'єму людського пізнання. Ставлячи таке програмне завдання, для Дж. Локка важливим було не суто прикладне застосування людського розуму в конкретних сферах людського пізнання, а й дослідження самого розуму, його здатностей, можливостей, функцій і меж, що і постає **метою дослідження**.

Дискусія та результати.

Переконливість концепції Дж. Локк підсилює критикою популярного того часу раціоналізму Р. Декарта. Зокрема, філософ наголошує, що ідеї з'являються з досвіду і тому досвід є неперервною межею можливого пізнання. Ця позиція є вочевидь протилежною традиції картезіанства. Критиці Декартівських вроджених ідей Локк присвятив першу книгу свого "Досвіду" [1–4], де він чітко і методично наводить приклади, що в його філософській теорії їх унеможливають.

Локк нагадує, що точкою відліку для прибічників концепції про вроджені ідеї і принципи слугує "всезагальна згода" (Р. Декарт). За словами Локка, той хто уважніше розмірковуватиме про діяльність сил розуму, то зрозуміє, що поспішна згода розуму з деякими істинами залежить зовсім не від природженого знання і не від розмірковування, а насамперед від здатностей розуму, що є відмінною від згоди та від розмірковувань. А отже, розмірковування не має ніякого відношення до нашої згоди з цими принципами.

Це означає, що за Локком розум отримує матеріал пізнання виключно з досвіду. На протигагу раціоналізму, Дж. Локк наполягає, що загальні та істинні ідеї (максими) не є вродженими, а пізнаються чуттями. Від народження, людина сприймає відчуттями безліч предметів, що в свою чергу, формує її досвід.

За словами Локка знання своїх пізнавальних можливостей застерігає нас від скептицизму та розумової бездіяльності, зауважуючи, що коли ми знатимемо свої сили, ми краще знатимемо, що можемо зробити з надією на успіх. Коли ми добре

досліджуємо свої розумові сили і зробимо оцінку того, чого можна чекати від них, у нас, з одного боку, не буде схильності до бездіяльності, і, взагалі, не давати роботи своєму мисленню, не маючи надії знати що-небудь. З іншого боку, ми не будемо ставити під сумнів все і заперечувати будь-які знання на тій підставі, що деякі речі незбагненні. Для моряка дуже корисно знати довжину лину свого лота, хоча він не може виміряти їм усіх глибин океану. Достатньо з нього і того знання, що лін досить довгий, щоб досягти дна в таких місцях, які необхідні для визначення напрямку та для запобігання згубним мілинам. Наше завдання тут знати не все, а те, що важливо для нашої поведінки. Якщо зможемо знайти мірила, за якими розумна істота в такому становищі, в яку поставлена людина в цьому світі, може і повинна керувати своїми думками і діями, що залежать від них, нам немає потреби бентежитися тим, що деякі речі вислизують від нашого пізнання. Першим кроком для вирішення різних питань, які людська свідомість здатна дослідити має бути аналіз особистих сил, з огляду на те, до чого вони застосовуються. Локк пише, що до тих пір, поки цього не було зроблено ми почали не з того кінця і даремно шукали задоволення в спокійному і надійному володінні найбільш важливим для нас істинами в той самий час, коли пускали свої думки в обширний океан буття, як ніби то весь цей безкінечний простір є природним і несумнівним володінням нашого розуму, де нічого не може уникнути його визначень та нічого не уникне його розуміння.

Ось таким чином ми окреслили завдання та привід написання Локком "Досвіду про людське розуміння".

Дж. Локк пише, що наше пізнання стосується наших ідей. Оскільки в розумі, у всіх його думках і судженнях безпосереднього об'єкту окрім тих його особистих ідей, одні які лиш він може розглядати чи розглядає, то ясно, що наше пізнання стосується тільки їх.

Щодо появи ідей в розумі людини локківська концепція стоїть на позиції того, що ідеї з'являються з досвіду і тому досвід є неперервною межею всякого можливого пізнання. Ця позиція є вочевидь протилежною традиції картезіанства. Критиці декартівських вроджених ідей Локк присвятив першу книгу свого "Досвіду", де він чітко і методично наводить приклади, що в його філософській теорії їх унеможливають.

Перед тим, як перейти до суті проблеми, доцільно звернути увагу на сам термін, що має славу історію. Сьогодні ми зазвичай використовуємо слово "ідея" в значенні, яке йому дали Декарт та Локк, та впадаємо в оману, судячи, що це є очевидне і єдине значення. У дійсності воно слугувало відправною точкою метафізико-гносеологічної дискусії, започаткованої ще Платоном (наскільки ми можемо вважати), яку продовжив Арістотель та пізніше платоніки та неоплатоніки, отцями еркви, схоластами і деякими мислителями епохи Відродження. "Ідея" являє собою транслітерацію грецького слова, що означає "форма" (синонім слова "eidos") і в тому числі – онтологічна форма, а значить "субстанційна сутність" та "буття", але не "думка". На фінальному етапі історії античного платонізму ідеї стають "думками вищого Розуму", а значить, вищими зразками, в яких буття і думка співпадають, іншими словами, – метафізичними парадигмами. Дискусії з питань по вирішенню проблеми універсалій нанесли критичний удар по старій платонівській системі та вказали новий шлях. Стосовно цього питання філософ наголошує, що повинен попросити у читача вибачення за частий вжиток терміну "ідея". Адже даний термін краще характеризує все, що є об'єктом людського мислення.

Локк нагадує, що точкою відліку для прибічників концепції про вроджені ідеї і принципи слугує відома з філософії Декарта всезагальна "згода". Основні аргументи, на які посилається

Локк для заперечення цього доказу це те, що ніщо не користується таким загальним визнанням, як умоглядні і практичні принципи, з якими згодні всі люди. Звідси, захисники наведеного погляду роблять висновок, що ці принципи повинні бути постійними відбитками, які душі людей отримують на початку свого буття і приносять із собою у світ так само реально, як і всі інші властиві їм здібності.

Доказ із посиланням на загальну згоду містить у собі той недолік, що, якби навіть насправді вірно, що існує кілька визнаних усім людством істин, він все-таки не доводив би вродженості цих істин, якби вдалося показати, що є інший шлях, яким люди приходять до загальної згоди щодо речей, про які вони сходяться у поглядах. І це філософ береться доводити.

За словами Локка той хто потрудиться хоч трішки уважніше розмірковувати про діяльність сил розуму, той побачить, що поспішна згода розуму з деякими істинами залежить зовсім не від природженого знання і не від розмірковування, а від здатностей розуму, що є відмінною від згоди та від розмірковувань. А отже, розмірковування немає ніякого відношення до нашої згоди з цими принципами.

Це означає, що за Дж. Локком розум отримує матеріал пізнання винятково з досвіду. Там, де немає ідей там немає і знань, а там де немає відчуття і відповідно сприйняття – там немає і вражень та ідей, адже розум за Дж. Локком отримує ідеї, коли починає сприймати, адже якщо слідувати поняттям філософії Локка, то вираз "мати ідеї" та вираз "сприймати" є абсолютно рівносильними.

До взаємовідносин з навколишнім оточуючим світом людська душа за Дж. Локком, "tabula rasa". Така аналогія свідчить про позицію філософського психологізму, який був притаманний вченню Локка. Саме під таким кутом зору Локк демонструє приклади становлення дитячої

свідомості, накопичення дитячою душею вражень (ідей), через емпіричне сприйняття оточуючого її світу.

Чуттєве сприйняття або ж емпіричний досвід виступає у Локка як невід'ємний компонент людського знання, а отже, в цьому сенсі теза "Всі знання випливають з відчуттів" рівносільна тезі "Всі знання отримуються з досвіду". Коли закономірним постав факт встановлення появи ідей у свідомості, консенсусу з Декартом приходить кінець. Адже Декарт непохитно стояв на позиції вроджених ідей, а Дж. Локк, навпаки, заперечував будь-яку форму вродженості і намагався довести, що ідеї приходять завжди тільки з досвіду. Відтак заперечення позиції вроджених ідей дало початок новому емпіризму, а завдяки французьким дослідникам перейшло в сенсуалізм і матеріалізм.

На думку Дж. Локка, єдиним джерелом і одночасно межею розуму є досвід. Постановка такого питання, природно, потребувала подальшого розвитку думки в напрямку розділення предмету, а саме того, що являло собою виокремлення поряд з об'єктами зовнішнього досвіду особливого внутрішнього об'єкта знання – пізнавальну здатність людини в цілому, її розум. Розуміння, за Локком, схоже до ока: воно дає нам можливість бачити та сприймати об'єкти; але варто докласти надзусиль, щоб спрямувати погляд на самого себе, потрібні великі мистецтво і праця для того, щоб поставити його на відстані й спрямувати його ж погляд на самого себе, зробити його об'єктом. Синтез здатності людського розуму та відображення матеріального світу з іншими здатностями Локк здійснює, визнаючи окрім зовнішнього досвіду, який постає постачальником первинної інформації про зовнішній світ та досвід внутрішній, рефлексію.

Рефлексія, на думку мислителя, існує винятково на основі чуттєвого (зовнішнього) досвіду. Як особливий об'єкт пізнання рефлексія виникає виключно у дорослих. Поява її не лише підкреслювала відмінність

раціонального знання від чуттєвого, а й за довго до ідей І. Канта та Е. Гуссерля означала необхідність глибокого вивчення результатів пізнавального процесу у вигляді абстракцій і загальних понять [6: 100].

Таким чином, філософії Локка, досвід має ніби два виміри: чуттєвий, який звернутий на зовнішній світ, та раціональний, що по суті є звернутим на саму пізнавальну діяльність.

Щодо можливого консенсусу чи протиріччя двох тез ("Є два види досвіду (зовнішній та внутрішній)" та "Є два незалежних один від одного джерела людських знань (зовнішній та внутрішній)", доречно було б згадати про певні критичні точки розгляду локківської позиції. У цьому контексті акцентуємо на двох точках зору.

Перша зводиться до ототожнення цих двох тез. Згідно з нею положення Дж. Локка про внутрішній досвід є рівнозначним положенню про особливе і незалежне від відчуття джерело знань. Постає закономірне питання про заперечення оцінки Локка, як сенсуаліста, емпірика, матеріаліста. Інша точка зору полягає в запереченні тотожності двох вищезгаданих тез Дж. Локка. В її сенсі те, що мислитель поряд з основним видом досвіду – відчуттям визнає досвід внутрішній – рефлексію, означає не зраду принципу матеріалістичного сенсуалізму, а глибоке розуміння того, що принцип сенсуалізму – це тільки один із ключів до пояснення виникнення ідей і знань.

Але не варто, звичайно, думати, що Локку вдалось уникнути проблем в реалізації свого варіанту сенсуалізму. Ця проблема отримала назву теоретико-пізнавальної робінзонади. Остання характеризується тим, що у вченні про досвід за точку відліку береться окремий індивід, відокремлений від соціуму.

Але якраз тут і з'являються перші труднощі, адже проблему розвитку індивіда було б доречно розглядати як проблему становлення одиничного як елементу, що детермінований становленням, розвитком та досягнутим рівнем всезагальної родової свідомості людства. Та коли

Дж. Локк бере за мету простежити в окремому індивіді виникнення і розвиток пізнавальних здатностей та можливостей з чуттєвого досвіду, тоді він допускає думку, що має справу з людським пізнанням взагалі. Але, на жаль, неможливо відобразити суспільство в одному атомі.

Проте, не вдаватимемося до поспішного осуду локківської філософії, а надто до винесення вироку. Але згадаємо, у цьому контексті, позицію раціоналізму. Раціоналісти зауважували, що в реальному пізнавальному процесі загальні поняття, слугують ефективним засобом аналізу матеріалу чуттєвого, досвідного. Раціоналізм відкривав можливість розгляду людського розуму не лише як історію індивідуального накопичення чуттєвого, досвідного матеріалу, що потім кристалізується в раціональні форми пояснення світу. Адже історію людського розуму можна (а на нашу думку навіть варто) сприймати й усвідомлювати як історію успадкування попередніх епох раціонального кристалу та теоретичного вмісту знань. І саме це успадкування активно впливає на становлення та осмислення чуттєвого досвіду нових поколінь. Тут має місце комбінація нових форм та теоретичного змісту, що детермінує особливості чуттєвого відображення дійсності.

Звичайно, успадкування та нові форми раціонального відображення дійсності, і їх різноманітні комбінації постають кристалізацією минулого або сучасного досвіду. Проте, якщо раціоналісти відносно самостійність раціонального знання перетворювали на абсолютну і не могли знайти нічого кращого, як пояснити її вродженими ідеями і принципами, то Дж. Локк, відкидав вродженість знань та принципів. На нашу думку, мислитель мав рацію виступаючи проти концепції вроджених ідей.

Але варто наголосити, що філософ все ж таки відмовився від "прокладання мосту", який можливо міг би бути зведений між берегами

раціоналізму та емпіризму. Тому вся проблема постає у тому, що на компроміс мали б піти обидві сторони. Вочевидь, представники раціоналізму Р. Декарт і Г. Ляйбніц також не побачили в матеріалістичному сенсуалізмі Дж. Локка реальну філософську проблему заснування досвідних джерел. Натомість шукали філософські шляхи протиборства та взаємоспростування. Проте, варто наголосити, що навіть, ця боротьба непримиримих тоді протилежностей призвела до накопичення філософського спадку, що був залишений нам XVII сторіччям.

Міркування Дж. Локка про реальність та істину ідей поділяються на секції, які відповідають категоріям ідей (прості ідеї, складні ідеї (субстанція та відношення)) і комплексні ідеї – модуси). Дж. Локк створює досить своєрідну класифікацію. Він висновує: всі прості ідеї – реальні, адекватні та слухні; ідеї модусів – адекватні та правильні; деякі ідеї модуси є реальними, а деякі – "фантастичними"; ідеї субстанції реальні, але жодна з субстанцій не є адекватною, ідеї відношень і змішані модуси не завжди є адекватними, адже не мають чітких зразків у природі [6: 102].

Мету своїх досліджень Дж. Локк бачить і у вивченні пізнавальних здатностей з точки зору того, як вони можуть бути застосовані до об'єктів з якими вони мають справу. Першою пізнавальною здатністю за Локком вважається здатність відчуття. Тобто, саме відчуття – це здатність сприймати за допомогою органів відчуттів якості предметів матеріального світу.

Візьмемо до розгляду третю главу з "Досвіду про людське розуміння", а саме: "Про ідеї одного відчуття". Робимо це для того, щоб показати поділ простих ідей, який проробив Локк. Як зазначав сам філософ, що задля того, щоб краще зрозуміти ідеї, що ми отримуємо від відчуттів, було б не погано розглянути їх з точки зору розрізнення шляхів, якими вони приближаються до нашої душі та

робляться для нас помітними. Деякі з них приходять в свідомість опосередкованими одним чуттям. Деякі опосередковані декількома. Інші з'являються тільки завдяки рефлексії. Та ті, що з'являються в свідомості й представляються їй всіма видами відчуттів і рефлексії.

Прості ідеї – матеріал всього нашого знання. Це одна з основних тез в локківській філософії, на якій він акцентує. Не можна залишити поза увагою момент в "Досвіді", де Дж. Локк вводить поняття існування "чогось" або ж "дечого", що має здатність створювати ідеї в розумі. Таку здатність речей виробляти в нас ідеї, філософ називає "якістю".

Серед взятих до розгляду якостей в тілах мають місце такі, які є неможливо відокремити від тіла, що тіло зберігає постійно, за будь-яких змін. Названі якості (щільність, протяжність, форма, рухливість) Дж. Локк називає першопочатковими, або ж первинними. На думку дослідника, ці якості здатні породити в нас прості ідеї щільності, протяжності, форми, руху, або спокою, та ідею числа. Первинні ідеї є об'єктивними в тому сенсі, що відповідні їм ідеї не викликаються в нас, є точними копіями, образами предметів що існують поза нами.

Щодо вторинних якостей, то вони не відіграють ніякої ролі в самих речах, але є силами, що здатні викликати в нас різні відчуття опосередковано первинними якостями. По суті вони постають комбінаціями первинних якостей, таких, наприклад, як смак, колір, запах, та ін. На противагу первинним якостям, вторинні носять суб'єктивний характер (меншою мірою частково), в тому сенсі, що вони не відображають об'єктивних якостей самих речей. (Отож первинні якості є якостями самих тіл, а вторинні виникають із зустрічі об'єкта із суб'єктом, хоча коріння їх виникнення знаходиться в об'єкті).

Взаємодія, взаємозбагачення відчуттів, отже, і досвіду, постають важливим принципом історії

становлення індивідуальної свідомості в філософії Дж. Локка. При розгляді філософських творів ученого ми бачимо, що, описуючи історію людського розуму, Дж. Локк доводить те, що природа розуму без спілкування зі світом, без досвіду попередніх поколінь, без виховання зовсім пуста, чимось схожа на "tabula rasa".

Отримуючи прості ідеї, наша душа пасивна, але коли вона вже отримала такі ідеї, тоді вона вже має можливість проводити з ними різні операції, наприклад, може комбінувати ідеї одну з одною та таким чином формувати складні ідеї, крім того, вона здатна відокремлювати деякі ідеї від інших, з якими вона пов'язана (а значить, абстрагувати), та формувати загальні ідеї.

Таким чином, ми послідовно підійшли до розгляду складних ідей, саме їх ми першими будемо розглядати серед продукту рефлексії в філософії Дж. Локка. Складні ідеї Локк розділяє на такі три великі групи: модуси, субстанції та відношення.

Для початку візьмемо до розгляду модуси. Вдаючись до визначення поняття, наголосимо, що модуси постають складними ідеями, які в будь-якому випадку виявляються складеними, в тому сенсі, що вони не містять посилянь на самостійне існування окремих елементів, які розглядаються в залежності один від одного як ефекти субстанцій. Існують два види модусів, які на думку Дж. Локка заслуговують на особливий розгляд. Деякі модуси є тільки різновидами сполучень одної і тієї ж простої ідеї, без примішування будь-якої іншої. Такі ідеї філософ називає простими модусами тому, що вони знаходяться в межах однієї і тільки простої ідеї. Інші складені із простих ідей різних видів.

Ідея субстанції бере свій початок з констатації нами факту того, що деякі прості ідеї завжди поєднані одна з одною. І як наслідок ми звикаємо до того, щоб вважати істинним думку про існування якогось "субстрата", в якому існують та з якого з'являються ідеї, хоча і не маємо жодного уявлення про цей

"субстрат". Варто наголосити на тому, що Дж. Локк не відкидає субстанцію, а заперечує тільки той факт, що ми маємо стосовно неї чіткої ідеї. "...Він вважає, що точні знання цих ідей не мають нічого спільного з розумінням кінцевого розуму" [11: 333].

Ідеї відношення виникають із суміщення ідей та наступного їх мислинневого порівняння. Кожна ідея може бути співвіднесена з другою безкінечною кількістю способів. Наприклад, собака, відносно свого господаря може бути охоронцем, другом або помічником, скажімо, хоча б на полюванні. В той же час вона може виступати в ролі матері для своїх щенят. Аналогічні дії або процедури можна проводити з безліччю інших ідей. Але існують ідеї відношень особливо важливі, наприклад, ідеї причини і наслідку, або ж ідея тотожності, або ж ідея етичних відношень.

Саме в такому переході від чуттєвого до раціонального, що є результатом більш складної пізнавальної здатності, полягає для ученого одна з основних проблем. Оскільки, коли йдеться про відчуття, у філософа немає жодних сумнівів щодо істинності відчуттів як джерела знань про зовнішній світ.

Висновки. Таким чином, проблема наукового пізнання постає однією з найважливіших філософських рефлексій. Дослідження пізнавальних здібностей людини було однією з

основних філософських проблем, починаючи з Античності та, зрештою, постало наріжним каменем для матеріалістичного та ідеалістичного світорозуміння. Дж. Локк як продовжувач матеріалістичної традиції, започаткованої Ф. Беконом, став на шлях ретельного аналізу і систематизації пізнавальних можливостей людини. Англійський учений виступив із спростуванням платонівсько-картезіанського вчення про вроджені ідеї, наголошуючи, що вони, набуваються у досвіді й аж ніяк не є вродженими. Специфіка розуміння досвіду Дж. Локка визначається загальною фундаментальною метафізичною позицією. Учений вважав, що знання постають із досвіду, який складається з відчуттів. Мислитель розрізняв два різновиди досвіду – зовнішній (здійснюється як чуттєве сприйняття зовнішніх предметів) та внутрішній (шляхом рефлексії (самодіяльності душі), тобто шляхом спостереження, якому розум підпорядковує свою діяльність та способи її виявлення). Тому, проблема людського досвіду безпосередньо пов'язана з людиною сучасності, оскільки людина є істотою, що формує власний світогляд пізнаючи зовнішній світ досвідним шляхом, усвідомлюючи не лише власні пізнавальні здатності, а й історичні обставини соціального буття людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння. У 4-х кн., пер. з англ. Н. Бордукова. Харків: Акта, 2002. Кн. 1. 152 с.
2. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння. У 4-х кн., пер. з англ. Н. Бордукова. Харків: Акта, 2002. Кн. 2: Про ідеї. 608 с.
3. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння. У 4-х кн., пер. з англ. Н. Бордукова. Харків: Акта, 2002. Кн. 3: Про слова. 248 с.
4. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння. У 4-х кн., пер. з англ. Н. Бордукова. Харків: Акта, 2002. Кн. 4: Про знання і ймовірність. 408 с.
5. Петров Є. П. Актуальні аспекти теорії ідей Дж. Локка. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2016. Вип. 3–4. С. 98–106.
6. Філософський енциклопедичний словник. За ред. Є. К. Бистрицького, М. О. Булатова та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
7. Bennett J. Locke, Berkeley, Hume: Central Themes. Oxford University Press. 1971. 376 p.

8. Chappell V. *The Cambridge companion to Locke*. Cambridge: Cambridge univ. Press, 1994. 329 p.
9. Christophersen H. O. *A bibliographical introduction to the study of John Locke*. Oslo, 1930. 134 p.
10. Harrison R. *Locke and Confusion's Mas-Political Philosophy* Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 281 p.
11. Reale G., Antiseri D. *Storia della filosofia. Volume 5: Empirismo e Razionalismo*. Bompiani, 2014. 705 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Lokk, Dz. (2002). *Rozvidka pro liudske rozuminnia*. [Intelligence about human understanding]. U 4-kh kn., per. z anhl. N. Bordukova. Kharkiv: Akta. Kn. 1 (in Ukrainian).
2. Lokk, Dz. (2002). *Rozvidka pro liudske rozuminnia*. [Intelligence about human understanding]. U 4-kh kn., per. z anhl. N. Bordukova. Kharkiv: Akta. Kn. 2: Pro idei (in Ukrainian).
3. Lokk, Dz. (2002). *Rozvidka pro liudske rozuminnia*. [Intelligence about human understanding]. U 4-kh kn., per. z anhl. N. Bordukova. Kharkiv: Akta. Kn. 3: Pro slova (in Ukrainian).
4. Lokk, Dz. (2002). *Rozvidka pro liudske rozuminnia*. [Intelligence about human understanding]. U 4-kh kn., per. z anhl. N. Bordukova. Kharkiv: Akta. Kn. 4: Pro znannia i ymovirnist (in Ukrainian).
5. Petrov, Ye. P. (2016). *Aktualni aspekty teorii idei Dzh. Lokka*. [Actual aspects of J. Locke's theory of ideas]. *Multyversum. Filosofskiyi almanakh*. Vyp. 3–4. S. 98–106 (in Ukrainian).
6. *Filosofskiyi entsyklopedychnyi slovnyk*. (2002). [Philosophical encyclopedic dictionary]. Za red. Ye. K. Bystrytskoho, M. O. Bulatova ta in. Kyiv: Abrys (in Ukrainian).
7. Bennett, J. (1971). *Locke, Berkeley, Hume: Central Themes*. Oxford University Press (in English).
8. Chappell, V. (1994). *The Cambridge companion to Locke*. Cambridge: Cambridge univ. Press (in English).
9. Christophersen, H. O. (1930). *A bibliographical introduction to the study of John Locke*. Oslo (in English).
10. Harrison, R. (2003). *Locke and Confusion's Mas-Political Philosophy* Cambridge: Cambridge University Press (in English).
11. Reale, G., Antiseri, D. (2014). *Storia della filosofia. Volume 5: Empirismo e Razionalismo*. Bompiani (in English).

Receive: March 25, 2024

Accepted: April 20, 2024